

КАЗАНСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ АБАЙ

«TURKIY XALQLARNING MA'NAVIY INTEGRATSIYASI: TILI, ADABIYOTI, MADANIYATI»

MAVZUSIDAGI II XALQARO ILMIY-NAZARIY KONFERENSIYA

TOSHKENT - 2025

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O'ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

**«TURKIY XALQLARNING MA'NAVIY
INTEGRATSIYASI: TILI, ADABIYOTI,
MADANIYATI»**

**MAVZUSIDAGI II XALQARO ILMIY-NAZARIY
KONFERENSIYA MATERIALLARI**

TOSHKENT - 2025

Mazkur ilmiy maqolalar to'plamida «Turkiy xalqlarning ma'naviy integratsiyasi: tili, adabiyoti, madaniyati» II Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari jamlangan. Maqolalarda turkiy tillarning rivoji va o'zaro o'xshashliklarini, umumiy adabiy merosimizni ilmiy asosda chuqur o'rganish; madaniy aloqalarni zamonaviy texnologiyalar orqali kengaytirish; tarjima va adabiy almashinuv orqali xalqaro miqyosda muloqotni kuchaytirish; raqamli platformalar orqali integratsiyani amalga oshirishga oid fikrlar yoritib berilgan. To'plamdan dunyo bo'yicha taniqli turkiyshunos olimlar, metodistlar, o'qituvchilar hamda ToshDO'TAU iqtidorli talabalarining maqolalari ham o'rin olgan.

To'plam til va adabiyot ta'limi bilan shug'ullanuvchi professor-o'qituvchilar, shu sohaning tadqiqotchilari, magistrant va talabalarga mo'ljallangan.

Taqrizchilar:

G.Asilova – *pedagogika fanlari doktori (DSc), professor.*

G.Norimova – *filologiya fanlari nomzodi, dotsent.*

Tahrir hay'ati:

S.Muhamedova, S.Qambarova, O.Turaqulova,
Y.Shirinova, M.Yo'ldosheva.

Mazkur to'plam matni Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti Kengashining 2025-yil 2-iyundagi 10-sonli majlisida muhokama qilinib, nashrga tavsiya qilingan.

Izoh: Maqolalarning ilmiy saviyasi uchun mualliflar o'zlari mas'uldirlar.

6. Əlili E. "Lavaş" sözünün etimologiyası barədə. www.caucasianhistory.info.
7. Novruz bayramı ensiklopediyası.- Bakı, Şərq-Qərb, 2008.
8. Древнетюркский словарь. -Ленинград: Наука, 1969.
9. Cavad H. Türklərin tarixi və mədəniyyətinə bir baxış. -Bakı, Azərənəşr, 1993.
10. Tusi N. Əxlaqi-Nasiri. -Bakı, Lider, 2005.
11. Персидско-русский словарь. II т. -М., Русский язык, 1983.
12. Əmiraslanov T, Əmiraslanova A. Qarabağ mətbəxi. -Bakı, Nurlan, 2012.
13. Sula B. Necə yaşayasan, yüzü haqlayasan. -Bakı, Yazıçı, 1989.
14. Cəfərov C. Hamamlı şivəsinə aid lüğət // Müasir Azərbaycan dili (leksikologiya, morfologiya, sintaksis məsələləri). -Bakı, Orxan, 2016 (124-144).
15. Məmmədova S. Azərbaycan dilinin kulinariya terminologiyası. -Bakı, Nurlan, 2004.
16. İsmayilova M. Ethno cultural characteristics of the culinary culture of Azerbaijan. Bangladew The dailu observer. Saturday, 7 March, 2020; Saturday, 29 February, 2020.
17. İsmayilova M. Heydər Əliyev və türk mənəvi dəyərləri. "Mahmud Kaşğarlı" beynəlxalq elmi jurnal. s.32-41, Cild I, N2.- Bakı, 2023.
18. Əliyeva K. Azərbaycanda Novruz bayramı, astronomik bahar, yaz və Yeni il keçirilməsinin tarixi kökləri. "Mahmud Kaşğarlı" beynəlxalq elmi jurnal. Cild III, N1, s.138-144.- Bakı, 2025.
19. Əhmədov B. Azərbaycan dilinin qısa etimoloji lüğəti. -Bakı, Mütərcim, 1999.

DOI: 10.52773/tsuull.conf.2025/ZKMY8512

KAZAK VE ÖZBEK ATASÖZLERİNDEN HAREKETLE KOLEKTİF BİLİNÇ VE BİRLİK KAVRAMI

Mustafa NERKİZ

*Dr., Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi,
Filoloji Fakültesi, Türk Filolojisi Bölümü, Türkistan
mustafa.nerkiz@ayu.edu.kz*

Özet. Bu çalışma, Kazak ve Özbek topluluklarının halk kültürlerinde sözlü anlatımın temel unsurlarından biri olan atasözleri aracılığıyla *birlik* kavramını ve bu temanın kolektif bilinç ile ilişkisini incelemektedir. Atasözleri, yalnızca bireysel tecrübelerin değil, aynı zamanda toplulukların ortak değer ve inançlarının yansıması olarak folklorik hafızanın önemli taşıyıcılarıdır. Kazak ve Özbek atasözlerinden örnekler vererek yapılan karşılaştırmalı incelemelerde, birlik kavramının çeşitli değerlerle bütünleşerek toplumu bir arada tutma ve devamlı kılma yolunda önemli bir işlev sergilediği tespit edilmiştir.

Araştırma, birlik kavramının atasözleri aracılığıyla yalnızca ahlaki bir değer olarak değil, aynı zamanda toplumsal düzeni koruyan, güçlendiren ve süreklilik katan bir bilinç formu olarak kolektif bellekte nasıl yer ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda çalışma, atasözlerinin birleştirici gücünü vurgularken, Türk dünyasındaki ortak kültürel değerlerin sürekliliğine de dikkat çekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kazak, Özbek, atasözü, birlik, kolektif bilinç

Abstract. This study examines the concept of unity and its relationship with collective consciousness through proverbs, which are one of the main elements of oral expression in the folk cultures of Kazakh and Uzbek communities. Proverbs are important carriers of folkloric memory, reflecting not only individual experiences but also the common values and beliefs of communities. In the comparative analyses of Kazakh and Uzbek proverbs, it is determined that the concept of unity, integrated with various values, performs an important function in keeping the society together and making it permanent.

The study shows how the concept of unity is embedded in the collective memory through proverbs not only as a moral value but also as a form of consciousness that protects, strengthens and adds continuity to the social order. In this context, the study emphasises the unifying power of proverbs and draws attention to the continuity of common cultural values in the Turkic world.

Keywords: Kazakh, Uzbek, proverbs, unity, collective consciousness

Аннотация. Данное исследование посвящено изучению концепции единства и её связи с коллективным сознанием через пословицы — один из основных элементов устного народного творчества в культурах казахских и узбекских народов. Пословицы являются важными носителями фольклорной памяти, отражая не только индивидуальный опыт, но и общие ценности и верования общества. В рамках сравнительного анализа казахских и узбекских пословиц установлено, что концепция единства, интегрированная с различными ценностями, выполняет важную функцию по объединению общества и обеспечению его устойчивости.

Исследование показывает, как концепция единства закрепляется в коллективной памяти посредством пословиц не только как нравственная ценность, но и как форма сознания, которая поддерживает, укрепляет и придаёт стабильность общественному порядку. В этом контексте работа подчёркивает объединяющую силу пословиц и обращает внимание на преемственность общих культурных ценностей в тюркском мире.

Ключевые слова: Казахи, Узбеки, пословица, единство, коллективное сознание.

Giriş

“Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mâl olmuş, öğüt verici nitelikte söz” (TDK, 2011: 180) olarak tanımlanan atasözleri, mensubu olduğu topluluğa ait kültürel kodları, değer yargılarını, anlayış ve düşünce tarzını kuşaktan kuşağa aktaran kalıplaşmış özlü sözlerdir. Türkiye Türkçesinde *“atasözü”* olarak adlandırılan bu ifadeler için Azerbaycan Türkleri *“atalar sözü”*, Başkurt Türkleri *“mākāl, äytim, atalar hüzi”*, Kazak Türkleri *“makal, mätel, nakıl”*, Kırgız Türkleri *“makal-lakap”*, Özbek Türkleri, *“makāl”*, Tatar Türkleri *“atalar süzi, mākāl, äytim”*, Türkmen Türkleri *“atalar sözi, nakıl”*, Uygur Türkleri ise *“makal”* (Ercilasun vd.,1991: 32) kavramlarını kullanmaktadır.

İçinde doğdukları kültürel bağlamı yansıtmaları ve toplumun değerler dünyasını kodlamaları sebebiyle sosyal bilimler açısından derinlemesine analiz imkânları sunan atasözleri, sadece dilsel bir ifade aracı değil, aynı zamanda mensubu oldukları toplulukların kolektif bilincine ayna tutan kültürel yaratımlardır. Toplumu meydana getiren üyelerin ortalamasında yer alan duyguların ve inançların tümünü ifade eden kolektif bilinç kavramı, her ne kadar bireysel bilinçlerden oluşsa da, bireyi aşan ve her daim varlığını sürdüren kalıcı ve kapsayıcı bir yapıya sahiptir (Durkheim, 2006a: 109-112). Toplumu oluşturan unsurlara dair incelemeler yapan Emile Durkheim’in üzerinde yoğunlaştığı temel sorulardan birisi bu sistemi bir arada tutan şeyin ne olduğudur. Bu sorunun cevabını ise ortak normlar ve değerler sistemiyle açıklamaktadır. Bu değerler sistemi ise kolektif bilince dayanmaktadır. İsteklerinde sınırsızlığa sahip olan bireyler toplumsal normların dışına çıktığı anda düzensizliğe neden olduğundan (Durkheim, 2006b: 51) değerlerin yokluğu ya da görmezden gelinmesi toplumsal düzenin sarsılmasına sebep olmaktadır.

Durkheim, dunyaya gelen her bireyin kolektif bilinç içerisinde doğduğunu, bireyin algı ve davranışlarının bu ortak bilinç içinde düzenlendiğini (Durkheim, 2006: akt. Erol, 2023, 56) ifade eder. Toplumsal yaşamda bireylerin uyum ve uzlaşma içinde hareket etmesini sağlayan bu ortak bilinç çeşitli kültürel yaratımlar aracılığıyla kendini gösterir. Bu bağlamda atasözleri hem kolektif bilince ayna tutması hem de bu bilincin taşıyıcısı olması yönüyle çift yönlü bir işlev sergilemektedir. Atasözleri sayesinde hem toplumun neyi yüceltip neyi değersizleştirdiğini, hangi davranışları onayladığını ya da kınadığını tespit edebilirken, aynı zamanda bu ortak değerler ve kültürel kodları sonraki kuşaklara aktarmış oluruz.

Atasözleri, çoğunlukla dilsel ve edebî yönden ele alınsalar da; folklorik, antropolojik ve sosyolojik yönden de derin analiz imkânları sunmaktadır. Çünkü atasözleri halkın yaşamışlıklarından süzülen gerçeklikleri yansıtmaları, doğrudan halkın belleğinden beslenmesi ve kolektif bilinç açısından daha organik temsil niteliği taşımasından dolayı toplumsal ilişkilerin, değer yargılarının ve ahlaki yapının anlaşılması noktasında önemli veriler sunmaktadır. Bu husus aynı zamanda atasözlerinin oldukça zengin bir içeriğe sahip olması durumunu da beraberinde getirmiştir.

Kazak ve Özbek atasözleri ele alındığında da benzer bir çeşitlilik söz konusudur. Konusal açıdan her iki Türk topluluğunun atasözleri incelendiğinde, ortak Türk kültür havzasında şekillenmiş benzer motifler dikkat çekmektedir. Kazak atasözlerini ele aldığımızda *“memleket, vatan”, “çalışma ve meslek”, “birlik ve dayanışma”, “halk”, “insan ve insan özellikleri”, “ahlak”, “sanat ve bilim”, “örnek olma, talim ve terbiye”, “dil sanatı ve düşünce”, “aile ve aile içi iletişim”, “dört tülük”, “tarım ve çiftçilik”, “hayvancılık ve avcılık”, “iyilik ve kötülük”, “dostluk ve düşmanlık”, “yemek”, temizlik”, “sağlık”, “hayvanlar”, “tabiat olayları”, “cesurluk ve korkaklık”, “yol ve yolculuk”, “nasihat”, “anne ve baba”, “oğul ve kız”, “düğün ve eğlence”, “komşu ve hem şehri”, “vakit ve devir”, zenginlik ve fakirlik”, “hayal”, “maksat”, “gelenek ve görenekler”, “gurur, namus ve utanma”, “baht ve bahtsızlık”, “kahramanlık ve korkaklık”, “akıl ve akılsızlık”, “ağırbaşlılık ve hırçınlık”, “tutumluluk ve savurganlık”, “hayır ve hayırsızlık”, “cömertlik ve cimrilik”, destek olma ve yalnızlık”, boşboğazlık ve kurnazlık”, “hırsızlık”, “ihtiyatlı olma” (Turmanjanov, 1957: 229-20; Sattarov, 2011: 15-16; Asıqova, 2013: 95) şeklinde konuların tasnif edildiğini görmekteyiz.*

Özbek atasözlerindeki konular ise *“vatan ve vatanseverlik”, “birliktelik ve bencillik”, “çalışkanlık ve tembellik”, “helallik ve bedavacılık”, “doğruluk ve eğrilik”, “iyilik ve kötülük”, “iyi söz ve kötü söz”, “adalet, insaf ve insafsızlık”, “dostluk ve düşmanlık”, “dirlik ve dirliksizlik”, “cesurluk ve korkaklık”, “eşitlik ve eşitsizlik”, “bilgelik ve cahillik”, “ilim ve ilimsizlik”, “meslek ve hüner”, “mertlik ve namertlik”, “terbiye ve âdet”, “edep ve edepsizlik”, “misafir ve misafirperverlik”, “cömertlik ve cimrilik”, “güzellik ve çirkinlik”, “alçak gönüllük ve kibirlilik”, “talih, şans ve talihsizlik”, “beceriklilik ve beceriksizlik”, “doğru söz ve yalancılık”, “sabır, kanaat ve sabırsızlık”, “sefkat, mürüvvet ve mürüvvetsizlik”, “değer ve değersizlik”, “sevgi ve vefasızlık”, “aile ve komşuluk”, “kardeş, akraba ve yalnızlık”, “evlat ve evlatsızlık”,*

“tecrübe ve tecrübesizlik”, “tamahkârlık ve açgözlülük”, “ümit ve ümitsizlik”, “güven ve güvensizlik”, “özgürlük ve esirlik”, “kararlılık ve kararsızlık”, “geçim ve geçimsizlik”, “namus ve namussuzluk”, “gurur ve kibir”, “samimiyet ve samimiysizlik”, “endişe ve endişesizlik”, “anlayış ve anlayışsızlık”, “neden ve sonuç” (Mirzayev, 2005: 4-257; Yatağan, 2010; 65-671) şeklinde tasnif edilmiştir.

Bu çalışmada ise her iki Türk topluluğunun “birlik ve beraberlik” konulu atasözleri üzerinde durulmuştur. Kazak atasözleri için Ötebay Turmanjanov’un “Qazaqtıñ Maqaldarı men Mätelderi” (1957) adlı eseri dikkate alınırken, Özbek atasözleri için To’ra Mirzayev’in “O’zbek Xalq Maqollari” (2005) adlı eserinden faydalanılmıştır. Nitel araştırma yöntemine dayalı olarak yürütülen bu çalışmadaki veriler söz konusu kaynaklardaki örneklerden oluşturulmuş, ardından tematik analiz yöntemi ile sınıflandırılarak yorumlanmıştır. Çalışmanın amacı, Kazak ve Özbek atasözlerinde yer alan birlik kavramı ve bu kavram etrafında şekillenen alt kavramları karşılaştırmalı bir şekilde inceleyerek Türk dünyasında kolektif bilinç ve manevi bütünleşmenin izlerini sürmektir.

Kazak ve Özbek toplumları, ortak tarihsel geçmişe ve kültürel temellere sahip iki Türk halkıdır. Coğrafi yakınlık, benzer toplumsal ve ekonomik yapılar ile ortak manevi değerler her iki topluluğun sözlü kültür ürünlerinde önemli benzerlikler ortaya çıkarmıştır. Bu benzerliklerin çeşitli sembolik anlamlar ve kültürel kodlar barındıran atasözleri üzerinden analiz edilmesi, iki toplum arasındaki tarihsel ve kültürel bağların ortaya konması ve dolayısıyla da Türk dünyasının manevi bütünlüğüne dair tespitler oluşturulması noktasında anlamlı veriler sunabilir. Bu bağlamda çalışma, atasözlerini yalnızca kalıplaşmış didaktik ifadeler olarak değil; aynı zamanda kolektif kimliğin inşasında ve kuşaklar arası aktarımında önemli rol oynayan kültürel öğeler olarak ele almayı hedeflemektedir.

2. Birlik Kavramının Kolektif Bilince Yansıması: Kazak ve Özbek Atasözleri

Türk topluluklarının ortak kültürel yaratımlarında birlik ve dayanışma temalarının özel bir yer tuttuğunu görmekteyiz. Konargöçer yaşam tarzı, sert iklim koşulları, tarihsel mücadeleler ve çeşitli dış tehditler birlikte hareket etmeyi zorunlu kılmış, bu durum da kolektif bilinçte birlikte yaşama ve dayanışma zorunluluğunu pekiştirmiştir. Atasözlerine de doğrudan yansıyan bu durum, iki Türk topluluğunun atasözlerinde de benzer yapı ve imgelerle ifade edilmiştir.

Bugün bağımsız bir yaşam süren Kazak ve Özbek toplulukları, eski dönemlerden beri toplumun birlik ve beraberliğine, refah ve huzuruna büyük önem vermiştir. Bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte farklı etnik topluluklara da ev sahipliği yapmaya başlayan her iki ülke halkı, kültürel çeşitlilikte birlik düşüncesine de büyük önem atfetmektedirler. Milli birliğin güçlenmesi ve iç huzurun sağlanması noktasında farklı toplulukların düşüncelerine büyük önem veren her iki ülke için birlik ve beraberlik olgularının milli siyaset modeline dönüştürüldüğünden de rahatlıkla söz edebiliriz.

Birlik ve beraberlik kavramı; bir grup, topluluk ya da toplumdaki bireylerin ortak düşünce, hedef ve istekler doğrultusunda uyum içinde hareket etmeleri anlamına gelir. Manevi birlik ve amaçların ortaklığı, bireylere en karmaşık problemleri çözme yolunda yardımcı olur. Birlik sayesinde grup içindeki çatışmalar azalır, tüm bireyler kendilerini önemli ve ihtiyaç duyulan hisseder. Ortak bir hedef, çıkar veya fikir etrafında birlik ve işbirliği yapan topluluklar önemli bir güç haline gelirler ve her türlü zorluğun üstesinden gelirler. Bu doğrultuda topluluğun refaha ve başarıya ulaşmasında önemli olan birlik, işbirliği ya da dayanışma kavramları, toplumsal istikrarın sağlanmasına da yardımcı olurlar.

Özellikle geleneksel toplum yapılarında birlik düşüncesi, hayatta kalma ve toplumsal düzenin sağlanması noktasında son derece önemlidir. Bu durum sözlü kültür ürünlerine de doğrudan yansımış, bireyleri toplumsal değerlere bağlı kılmak, manevi değerleri güçlendirmek ve toplumsal kimliği pekiştirmek amacıyla atasözleri sıkça kullanılmıştır. Toplumsal düzene ilişkin normatif söylemlerin yer aldığı atasözleri, bu haliyle bir iletişim biçimi de oluşturmuştur.

Halkın duygu ve düşüncelerinin, dünya görüşü ve bilgeliğinin özlü birer yansıması olan atasözleri, eskiden beri Kazak ve Özbek toplumunda itibar görmüş kültürel yaratımlarındandır. Kazak halkının ifadesiyle *“toqsan auız sözdiñ tobiqtay tüyini”* [doksan lafın kısa bir özeti] olan atasözleri, kısa bir öz ile onlarca cümlede anlatılmak istenen şeyi sunma özelliğine sahiptir. *“Sözdiñ körki - maqal”* [atasözü sözün görkemidir (süsüdür)] diyerek öteden beri atasözlerine büyük değer veren Kazak halkı, *“söz asılı - maqal”* [sözün aslı (cevheri) atasözüdür] diyerek atasözlerinin sıradan ifadeler olmayıp bu kültürel yaratımların anlamlı ve derinlikli yapısına dikkat çekmiştir. *“Maqal - sözdiñ munarası”* [atasözü, sözün minaresidir] diyerek de atasözlerini halk bilgeliğinin zirvesi olarak değerlendirmiştir. Özbek halkı da aynı şekilde, *“so'z ko'rki - maqol”* [atasözü sözün görkemidir (süsüdür)] diyerek bu ifadelerin zarafetini ön plana çıkarmış, *“maqol bu - gapning qaymog'idir”* [atasözü, sözün kaymağıdır] diyerek de atasözlerinin derin, saf ve yoğun yapısına dikkat çekip onun kuşaktan kuşağa süzülerek gelen, damıtılmış ve sınanmış bilgiler içerdiğine vurgu yapmıştır.

Atasözleri, toplumsal yaşamın çeşitli yönlerini özlü ve derin yapısıyla özetleyip somutlaştırır. Kazak halkının atasözleri esas alındığında, halk yüreğinden kopan, emek ve mücadeleden doğan bu ifadelerin insanlık tarihinin her alanını kapsadığını (Turmanjanov, 1957: 3) görmekteyiz. Kazaklarda olduğu gibi, Özbek edebiyatında milli gururun dilsel tezahürlerinden birisi olan atasözleri, Özbek halkının yaşamla ilgili düşüncelerini, âdetlerini, geleneklerini ve ulusal mantalitesini ifade eder (Xaydarova, 2023; 413-419). Uzun yıllar konargöçer bir ömür süren, Çarlık ve Sovyet rejimi altında baskı süren Kazak ve Özbek halkı, zor şartlarda hayatta kalma, dayanıklılık ve topluluk olarak hareket etmenin önemini kavramışlar ve bu değerleri atasözlerine yansıtarak kuşaktan kuşağa aktarmışlardır.

Atasözlerine yansıyan değerlerden birisi olan birlik kavramı, sözlü kültürde sadece bir erdem olarak değil, aynı zamanda bir yaşam stratejisi olarak

değerlendirilmektedir. Yapmış olduğumuz incelemeler neticesinde “birlik” kavramının etrafında farklı alt kavramların da yer aldığı tespit edilmiştir. Birlik kavramı ile bu kavramın derinliğini anlama noktasında önemli ipuçları sunan söz konusu alt kavramları şu şekilde gruplandırabiliriz:

1. Birlik ve Yaşam (Var Oluş)

Her iki Türk topluluğunda bireysel var oluşun birlik olmaktan geçtiğini ifade eden atasözleri bulunmaktadır. Kazak Türkçesindeki “*birlik bolmay tirlik bolmas*” [birlik olmadan dirlik (yaşam) olmaz] ve “*birliği joqtıñ tirligi joq*” [birliği olmayanın dirliği (yaşamı) olmaz] atasözlerinde birlik olmak yaşamın temel koşulu olarak görülmektedir. Özbek Türkçesindeki “*birlik bor - tiriklik bor*” [birlik var (-sa) dirlik (yaşam) var] atasözü de benzer şekilde, birlik olma ve ortak hareket etmenin bir gurubun ya da halkın var oluşu için temel şart oluşunu ifade etmektedir. Her iki toplulukta da birlik, sadece bir erdem değil, aynı zamanda varlık sebebidir. Birlik olmadan düzen ve sürdürülebilir bir yaşamdan söz etmek zordur. Yaşam ifadesi, maddi bir yaşamın yanında; refah, düzen, huzur gibi anlamları da ihtiva etmektedir. Bu doğrultuda birlik olmak sadece maddi var oluşu değil, toplumsal ve manevi bütünlüğü de mümkün kılmaktadır.

2. Birlik ve Güç

Her iki Türk topluluğunda yalnız olmanın zayıflık getireceği, güç birliği için bireylerin birleşmesi gerektiğini ifade eden atasözleri bulunmaktadır. Kazak Türkçesindeki “*jalğızdñ üni sıqpas, jayaudıñ şańı sıqpas*” [yalnız kişinin sesi çıkmaz (duyulmaz), yaya gidenin tozu kalkmaz (iz bırakmaz)] ve “*ayırılğan azadı, qosılğan ozadı*” [ayrılan zayıflar, birleşen ilerler] atasözleri ile Özbek Türkçesindeki “*birliksiz kuch bo'lmaz*” [birlik olmadan güç olmaz] ve “*ko'pdan ayrılğan ozar, ko'pga qo'shilgan o'zar*” [birlikten ayrılan zayıflar, birliğe katılan ilerler] atasözleri bireyin topluluk içindeki yerini ve önemini öne çıkarır. Birey, topluluktan koptuğunda gücünü ve anlamını yitirir. Kolektif eylem ise güç ve başarı getirir.

Birlik ruhunun ve ortak mücadelenin yüceltildiği bu atasözleri gücün kaynağını bireyde değil, kolektif yapıda görür. Kolektif eylemin gücünü yansıtan bu ifadelerde birlik olmak, ahlaki bir değerden ziyade, doğrudan bir zorunluluk olarak görülmektedir. Zira birlik olmanın getireceği güç, aynı zamanda fiziksel koruma ve toplumsal ilerlemeyi de beraberinde getirecektir.

3. Birlik ve Bereket

Her iki Türk topluluğunda birlik sonucunda ortaya çıkan maddi ve manevi bolluğu vurgulayan atasözleri bulunmaktadır. Kazak Türkçesindeki “*ırıs aldı - intımaq*” [bereketin başı birlik], “*intımaqtıñ artı - iygi*” [birliğin sonu hayırlıdır], “*intımaq jürgen jerde ırıs birge jüredi*” [birlik olan yerde bereket de vardır], “*birlik tübi - bereke*” [birliğin sonu berekettir] atasözleri ile Özbek Türkçesindeki “*baraka - ko'pchilikda*” [bereket çokluktadır], “*birlikda baraka bor*” [birlikte bereket var], “*birlikli uy - barakatli, g'ovg'ali uy - halokatli*” [birlik olan ev bereketli, kavga olan ev felaketli] atasözleri birlik olmadan bereketin olmayacağı düşüncesini tarihsel ve kültürel bağlamda açık bir şekilde yansıtır. Zira

konargöçer yaşamın getirdiği zorluklar karşısında bireyler arasında birlik ve dayanışma bir zorunluluktur. Birlik bozulduğunda güvensizlik ortamı doğar, savaşlar başlar, kıtlık baş gösterirdi. Aynı şekilde, yerleşik tarım ekonomisinde de birlik olmadan sulama, üretim ve ticaret faaliyetlerinin sekteye uğraması kaçınılmazdı. Bu sebeple ekonomik yönden de güvenli olmak anlamına gelen birlik olgusu, sadece arzu edilen bir değer değil, aynı zamanda hayatta kalmak için gerekli olan üretim, bolluk ve huzurun da bir teminatı olarak görülmüştür.

4. Birlik ve Güven

Her iki Türk topluluğunda bölünmenin zayıflık ve tehlike getirdiği, birlikte hareket etmeyen yalnız bireyin savunmasız kaldığını ifade eden atasözleri bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde *“eki quzğın talassa bir qarğağa jem bolar”* [iki kuzgun dalaşsa bir kargaya yem olur] ve *“sayaq jürseñ tayaq jersin”* [yalnız (başıboş) dolaşırsan dayak yersin] atasözleri ile Özbek Türkçesindeki *“ayrilganni ayiq yer, bo'linganni bo'ri yer”* [ayrılanı ayı yer, bölüneni kurt], *“ayrilgan yo'lda qolar, bo'lingan - do'lda”* [ayrılan yolda kalır, bölünen doluda (yağış)] ve *“eldan ayrilganni bo'ri yer”* [halktan ayrılanı kurt yer] atasözleri toplumdan ayrı düşmenin, kuralsız ve düzensiz yaşamının eninde sonunda zarar getireceğini, iç çekişmelerle zayıflamanın dış güçlere fayda sağlayacağını ifade eder. Birlik, toplum için manevi bir koruma kalkandır. Birliği zayıflatan ya da birlikten ayrılan savrulup gider ve savunmasız kalır. Bu durumda anlaşmazlık ve bölünme felaket getirir. Birlik ise güvenli bir yaşam sağlar.

5. Birlik ve Dayanışma

Her iki Türk topluluğunda küçük katkıların birleşerek büyük neticeler doğuracağını ifade eden atasözleri yer almaktadır. Kazak Türkçesindeki *“köp tükirse - köl boladı”* [çok kişi tükürürse göl olur] atasözü ile Özbek Türkçesindeki *“bir tupursa ne bo'lar, el tupursa ko'l bo'lar”* [bir (kişi) tükürürse ne olur, halk tükürürse göl olur] ve *“xalq puflasa bo'ron bo'lar, xalq tepinsa - zilzila”* [halk üflese fırtına (boran) olur, halk tepinse zelzele] atasözleri dayanışma halinde halkın ortaya koyacağı potansiyel gücü ve yaratacağı etkiyi ifade etmesi açısından önemlidir. Birlik ve dayanışma halinde hareket eden halkın küçük bir hareketiyle bile büyük etkiler yaratabileceğini belirten bu atasözleri, aynı zamanda halkın birlik içinde hareket ettiğinde ne kadar yıkıcı olabileceğini göstermesi açısından da toplumu yönetenlere dolaylı bir uyarı niteliğindedir.

6. Birlik ve Bütünlük (Kolektif Varlık)

Her iki Türk topluluğunda bireyin tek başına bir anlam ifade etmeyeceğini; süreklilik ve güç için bireylerin bir araya gelip bütünlük sergilemeleri gerektiğini anlatan atasözleri bulunmaktadır. Kazak Türkçesindeki *“jalğız ağaş orman bolmaydı”* [yalnız ağaç orman olmaz] atasözü ile Özbek Türkçesindeki *“yolg'iz daraxt o'rmon bo'lmas”* [yalnız ağaç orman olmaz] ve *“bir daraht boğ bolmas”* [bir ağaç bağ olmaz] atasözleri hem yapı hem de anlam yönüyle eşdeğerdir. Doğa unsurlarının birer metafor olarak kullanıldığı bu atasözlerinde “ağaç” sözcüğü bireyi temsil ederken, “orman” ve “bağ” sözcükleri topluluğu ve ortak yaşamı sembolize ederek çokluk, süreklilik, üretkenlik gibi alt anlamlar ihtiva eder.

Atasözlerinde benzer metaforların kullanımı kolektif bilinçteki imgelerin ortaklığını göstermesi açısından da önemlidir.

7. Birlik ve Ortak Akıl

Her iki Türk topluluğunda birlikte hareket etmenin ve ortak karar almanın hem bireysel hem de toplumsal kurtuluşun anahtarı olduğunu ifade eden atasözleri bulunmaktadır. Kazak Türkçesindeki *“jalğız jürip jol tapqanşa, köppen jürip adas”* [yalnız yürüyüp yol bulacağına, çok (kalabalık) ile yürüyüp kaybol] atasözü ile Özbek Türkçesindeki *“yolg'iz yurib yo'l topguncha, ko'p bilan yurib adash”* [yalnız yürüyüp yol bulacağına, çok (kalabalık) ile yürüyüp kaybol] atasözü yapı ve anlam bakımından bire bir örtüşmekte olup kolektif bilincin bireysel başarıdan daha değerli olduğu fikrini yansıtmaktadır. Birlikte yanılmak, yalnız başarmaktan daha değerlidir. Birlikte hareket ederken hata yapılsa bile bu süreçte deneyim kazanılır ve paylaşılır, yardımlaşma artar, ortak akıl gelişir ve sosyal bağlar güçlenir. Bu doğrultuda birlik içinde hata yapmanın bile öğretici ve bu sebeple de değerli bir yönü bulunduğunu ifade edebiliriz.

8. Birlik ve İşbölümü

Her iki Türk topluluğunda birlikte çalışmanın iş yükünü hafiflettiği fikrini savunan atasözleri bulunmaktadır. Kazak Türkçesindeki *“jumıs köpke jeñil”* [iş kalabalığa hafif (kolay) gelir] ve *“jumıla kötergen jük jeñil”* [elbirliğiyle kaldırılan yük hafiftir] atasözleri ile Özbek Türkçesindeki *“ikki qo'l qilgan ishni bir qo'l qilolmas”* [iki elin yaptığı işi bir el yapamaz] ve *“qo'llashib ko'targan yuk yengil”* [yardımlaşarak kaldırılan yük hafiftir] atasözleri her iki Türk topluluğundaki işbirliği ve dayanışma kültürünün somut göstergeleri durumundadır. Söz konusu atasözleri hem fiziksel iş gücü paylaşımının hem de sosyal yardımlaşmanın önemini yansıtmakta ve toplumsal örgütlenmenin bireysel çabadan üstün olduğunu vurgulamaktadır.

9. Birlik ve İstişare

Her iki Türk topluluğunda bir eylem ya da kararın birlikte hayata geçirildiğinde, sonuç ne kadar olumsuz olsa da bu durumun acı ve çatışmaya dönüşmemesi gerektiğini belirten ifadeler yer almaktadır. Kazak Türkçesinde *“keñespen kesken qol auırmaz”* [danışarak kesilen el acımaz] atasözü ile Özbek Türkçesindeki *“el bilan kesilgan barmoqdan qon chiqmas”* [halk ile kesilen parmak kanamaz] atasözü istişare kültürünü ve birlikte alınan kararların meşruluğunu vurgulaması yönüyle önemlidir.

3. Sonuç

Sonuç olarak, birlik kavramıyla ilgili Kazak ve Özbek atasözleri incelendiğinde, iki farklı Türk topluluğu arasındaki benzer deneyim ve bakış açılarının atasözlerine yansıdığını görmekteyiz. İncelenen atasözlerinde birlik kavramı, yalnızca bir kavramsal çatı olarak değil, aynı zamanda hayatın farklı yönlerine sirayet eden somut değerler dizisiyle de iç içe geçmiş bir yapıdadır. Yaşam, güçlü olma, bereket, güven, karşılıklı dayanışma, ortak akıl, kolektif varlık, iş birliği ve istişare gibi alt değerler, birlik kavramını anlamlı kılan temel

bileşenler olarak dikkat çekmektedir. Bu değerler, bir yandan topluluğun birlikte var olma pratiğini yönlendirirken, diğer yandan bireylerin toplumla kurduğu ilişkinin kültürel kodlarını da belirlemektedir.

Söz konusu değerler, her ne kadar evrensel değerler olsalar da, bu değerlerin Kazak ve Özbek halk kültüründe atasözleri gibi folklorik ürünler aracılığıyla içselleştirilmiş olması, söz konusu değerleri sadece ahlaki normlar olmaktan çıkararak kolektif kimliğin yapı taşları hâline getirmektedir. Bu bağlamda atasözleri, bireysel eğilimlerin ötesinde, toplumsal işleyişi düzenleyen normatif referanslar olarak işlev görmektedir. Kazak ve Özbek atasözlerinde ortaklaşan birlik vurgusu, sadece benzer sosyo-kültürel koşullardan kaynaklanmaz; aynı zamanda Türk dünyası içinde paylaşılan tarihsel hafızanın, manevi değerlerin ve yaşam pratiklerinin sürekliliğine de işaret eder.

Bu ortak atasözü evreni, *manevi entegrasyon* açısından da büyük önem taşır. Zira sözlü kültürde yer alan bu tür birleştirici söylemler, farklı coğrafyalarda yaşayan topluluklar arasında kültürel yakınlaşmayı mümkün kılmakta, ortak bir geçmişe ve geleceğe duyulan aidiyeti beslemektedir. Birlik düşüncesi etrafında şekillenen bu tür folklorik ifadeler, yalnızca geçmişi yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal bütünleşmenin kültürel temelini oluşturarak gelecek kuşaklara aktarılan kolektif bir bilincin de temsilciliğini üstlenir.

Kaynakça

1. Asiqova, J. (2013). *"Qazaq Maqal-Mätelderi"*, Almatı: Balausa Baspası.
2. Durkheim, E. (2006a). *"Toplumsal İşbölümü"*, Çev. Özer Ozankaya, İstanbul: Cem Yayınevi
3. Durkheim, E. (2006b). *"Sosyoloji Dersleri"*, Çev. A. Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları
4. Ercilasun, A. B. vd. (1991), *"Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü"*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
5. Erol, S. (2023), *"Toplumda Birlik ve Dayanışmanın Sağlanmasında Kolektif Bilinç ve Asabiyet Kavramları Üzerinden Emile Durkheim ve İbn-i Haldun'un Sosyolojik Görüşleri"*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
6. Xaydarova, N. G., (2023). Maqol va hikmatli so'zlarni folklor janri sifatida tasniflashning mohiyati va tamoyillari, *"Science and Education"* Scientific Journal, Volume 4 Issue 9, ss. 413-419, s. 416.
7. Mirzayev, T. (2005). *"O'zbek Xalq Maqollari"*, Toshkent, «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik korapaniyasi Bosh tahririyati.
8. TDK (2011) *"Türkçe Sözlük"*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
9. Sattarov, Q. (2011). *"Ortalıq Aziya Qazaqtarının Maqal-Matelderi"*, Almatı: Tanbalı Baspası.
10. Turmanjanov, Ö. (1957). *"Qazaqtıñ Maqaldarı men Mätelderi"*, Almatı: Körkem Ädebiyet Baspası.

MUNDARIJA

Hüseynova Mahirə Nağı qızı. AZƏRBAYCAN VƏ ÖZBƏK DİLLƏRİNDƏ HİDRONİMİK VAHİDLƏRİN MÜQAYİSƏLİ-LİNQVİSTİK TƏHLİLİ	5
Зулпукаров Капар, Талипова Сахида Эргешбаевна. ОБ ОДНОМ ПОДХОДЕ К СРАВНИТЕЛЬНОЙ ХАРАКТЕРИСТИКЕ ГРАММАТИЧЕСКИХ ФУНКЦИЙ ПАДЕЖНЫХ СУФФИКСОВ В УЗБЕКСКОМ И КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКАХ	12
Adilbekova Elmira Seytimovna, Сұлтан Саният Бауыржанқызы. ABAY ESERLERİNDE İDEAL İNSAN: AHLÂK, BILGI VE İRFAN EKSENİNDE İNSAN-I KÂMİL	21
Sulton Tulu. "DADA QO'RQUT KITOBİ"NING YANGI TOPILGAN BURSA QO'LYOZMASI	30
Найманбай Айнұр Рахымбердіқызы. АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫ ПОЭЗИЯСЫ ЖӘНЕ ШЫҒЫСТЫҚ САРЫН	37
Самситова Луиза Хамзиновна. ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА И ОБРАЗОВАНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ БАШКОРТОСТАН	44
Mirvari İsmayilova Abbas qızı. AZƏRBAYCAN MƏTBƏX MƏDƏNİYYƏTİNİN MİLLİ İDENTİKLİYİ (və yaxud etnokulturoloji səciyyəsi)	52
Mustafa NERKİZ. KAZAK VE ÖZBEK ATASÖZLERİNDEN HAREKETLE KOLEKTİF BİLİNÇ VE BİRLİK KAVRAMI	65
Қ.С.Қалыбаева. ӨЗБЕК ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДЕГІ ОРТАҚ ТАНЫМ: ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ	74
Mavlonova Klaraxon Mahmudovna. MATN TUZILISHINI BELGILOVCHI KOMPONENTLAR TAHLILI	81
Кобыскан Александр Степанович. ЛЕТНИЕ ЛАГЕРЯ КАК ПРОСТРАНСТВО ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ: ОПЫТ БАШКОРТОСТАНА	87
Kambarova Saodat Irkinovna. O'QUVCHILARNING OBRAZLI TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHGA DOIR YONDASHUVLAR	95
I SHU'BA. TURKIY XALQLAR ADABIYOTI VA XALQ OG'ZAKI IJODI MASALALARI	
Ubaydullayeva Rayxon Abdujalil qizi. AHMAD A'ZAMNING "RO'YO YOXUD G'ULISTONGA SAFAR" ASARIDA INTERYER TASVIRI	101
Sayali Safarova. "AZƏRBAYCAN OĞLU ÖZBƏK ŞAİRİ" MAQSUD ŞEYXZADƏ YARADICILIĞINA NƏZƏR	107
Маметова Дильфуза Алимовна, Алтынбекова Ақерке Ерболатқызы. TÜRK HALK GELENEĞİNDE HOCA NASREDDİN: MİZAHIN VE HİKMETİN SİMGESİ	113
Адилбекова Эльмира Сейтимовна, Берікқызы Сая. TÜRK DESTAN ÇALIŞMALARI VE EPIK GELENEKLERİ HAKKINDA BAZI	123

